

جرم ربای فقه و حقوق کیفری

نگارنده:

علی اسماعیلی

وکیل پایه یک دادگستری

عضو هیئت مدیره مرکز وکلا

سرشناسه: اسماعیلی، علی، ۱۳۵۸.

عنوان و نام پدید آورنده: جرم ربا در فقه و حقوق کیفری / مؤلف: علی اسماعیلی.

مشخصات نشر: تهران، مبین اندیشه، ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری: ۱۵۲ ص

شابک: ۳۰۰۰۰۰ ریال ISBN ۹۷۸-۶۰۰-۲۳۹-۳۳۸-۸

وضعیت، فهرست نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۴۴.

موضوع: بهره (فقه)

موضوع: Interest (Islamic law)

رده بندهی کنگره: B۳۰۹۰/۱۱

رده بندهی دیویی: ۹۷/۲۷۲

شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۰۴۰۶۷

نام کتاب: جرم ربا در فقه و حقوق کیفری

مؤلف: علی اسماعیلی

ناشر: مبین اندیشه

شمارگان: ۳۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸

چاپخانه: احسان

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

شابک: ISBN ۹۷۸-۶۰۰-۲۳۹-۳۳۸-۸

دفتر تهران: خیابان سردار جنگل شمالی - خیابان چمران - کوچه ۱۱ پلاک ۲۶ واحد ۲

همراه: ۰۹۱۲۳۹۰۸۴۷۵

دفتر قم: خیابان معلم - معلم ۱۰ - کوچه ۵ (شهید فلسفی) پلاک ۴

همراه: ۰۹۱۲۶۵۱۸۰۳۶ تلفن: ۳۷۷۴۸۳۷۰ - ۳۷۸۳۶۹۱۳ - ۰۲۵

www.mobineandishe.com

www.mobineandishe.ir

فهرست مطالب

۱۴		مقدمه.....
----	--	------------

فصل اول: جرم انگاری ربا در جوامع مختلف/۱۷

۱۹		پیشگفتار.....
۲۲		(۱) ربا در لغت.....
۲۲		(۲) ربا در اصطلاح فقهی.....
۲۴		تاریخچه ربا.....
۲۵		گفتار اول: پیشینه ربا.....
۲۶		الف) رباخواری در قوانین پیشینیان.....
۲۷		ب) رباخواری از منظر بزرگان و فلاسفه.....
۲۷		ج) زشتی رباخواری در ادبیات فارسی.....
۲۸		گفتار دوم: پیشینه ربا در حقوق موضوعه ایران.....
۲۹		(۱) پیشینه ربا قبل از انقلاب اسلامی.....
۲۹		(۱-۱) قانون مدنی.....
۳۰		(۲-۱) قانون آئین دادرسی مدنی.....
۳۰		(۳-۱) قانون ثبت.....
۳۱		(۲) پیشینه ربا پس از پیروزی انقلاب اسلامی.....
۳۱		(۱-۲) اصول ۴۳ و ۴۹ قانون اساسی.....
۳۲		(۲-۲) قانون عملیات بانکی بدون ربا.....
۳۲		(۳-۲) قانون نحوه اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی.....
۳۳		(۴-۲) قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری.....
۳۴		(۵-۲) ماده ۵۹۵ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)، مصوب ۱۳۷۵/۳/۲.....
۳۵		(۶-۲) قانون اصلاح موادی از قانون صدور چک.....

۳۶	۷-۲) قانون آئین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب در امور مدنی
۳۷	گفتار سوم: آثار ربا در جوامع و ادیان مختلف
۳۷	۱) ربا در میان ملل مختلف
۳۷	۱-۱) تمدن بابل
۳۷	۱-۲) تمدن یونان
۳۸	۱-۳) تمدن مصر
۳۸	۱-۴) تمدن چین
۳۸	۱-۵) ادیان باستان
۳۹	۱-۶) شبه جزیره عرب
۴۰	۲) آثار ربا در ادیان الهی
۴۱	۱-۲) زشتی رباخواری در دین یهود
۴۲	۲-۲) زشتی رباخواری در مسیحیت
۴۳	۲-۳) زشتی ربا در اسلام
۴۴	گفتار چهارم: آثار فردی و اجتماعی ربا
۴۴	۱) کیفر فردی و عمومی ربا
۴۴	۱-۱) فاسق بودن رباخوار
۴۵	۱-۲) اثبات کفر برای رباخوار
۴۶	۱-۳) در آتش سوختن رباخوار و سوزاندن سرمایه او
۴۶	۲) کیفر اجتماعی رباخواری
۴۶	۱-۲) هلاکت جامعه
۴۷	۲-۲) وقوع بلایای طبیعی
۴۷	۳) کیفر رباخواری در آخرت
۴۷	۱-۳) کیفر در برزخ
۴۷	۲-۳) کیفر در قیامت

فصل دوم: جرم ربا در فقه/۴۹

۵۱	گفتار اول: انواع ربا
۵۱	۱) ربای معاملی

۵۲	۲) ربای قرضی.....
۵۳	الف) ربای استهلاکی.....
۵۴	ب) ربای انتاجی و تولیدی.....
۵۵	گفتار دوم: ادله حرمت ربا در اسلام.....
۵۵	دلیل اول: حرمت ربا از منظر آیات قرآن؛.....
۶۰	دلیل دوم: حرمت ربا از منظر ائمه اطهار علیهم السلام و روایات.....
۶۳	دلیل سوم: ربا از دیدگاه اجماع.....
۶۳	گفتار سوم: ثبوت ربای دنیوی و اخروی رباخواران.....
۶۳	۱) کیفر دنیوی رباخواران.....
۶۴	۲) کیفر اخروی رباخواران.....
۶۴	۱-۲) کیفر در برزخ.....
۶۵	۲-۲) کیفر در قیامت.....
۶۶	گفتار چهارم: قصور دلایل حریم ربا.....
۶۶	وجه اول: اجمال ادله.....
۶۸	وجه دوم: تقیید دلایل.....
۶۸	شاهد اول: تعلیل مذکور در آیات تحریم.....
۶۹	شاهد دوم: اقتران آیات ربا و آیات انفاق.....
۶۹	شاهد سوم: تطبیق اکل المال بالباطل با ربای حرام.....
۶۹	شاهد چهارم: توجه به رویه قرآن در اقناع.....
۶۹	شاهد پنجم: ارجاع به ارتکازات عرف.....
۷۰	گفتار پنجم: معامله ربوی در حالت اضطرار و جهل.....
۷۰	۱- حکم معامله ربوی در صورت اضطرار.....
۷۱	۲) حکم معامله ربوی در صورت جهل.....

فصل سوم: جرم ربا در حقوق کیفری ایران/۷۳

۷۶	گفتار اول: جرم شناختی ربا در حقوق کیفری ایران.....
۷۸	۱) دلایل اقتصادی.....
۷۹	۱-۱) ترک کار خیر و خودداری از دادن قرض الحسنه.....

- ۸۰ ۲-۱) مشکلات فردی، مشکلات عصبی و فقر و تنگدستی
- ۸۰ ۳-۱) راکد ماندن کار و فعالیت اقتصادی
- ۸۰ ۴-۱) ایجاد فاصله طبقاتی
- ۸۱ ۵-۱) تورم
- ۸۱ ۲) دلایل اجتماعی
- ۸۳ ۳) دلایل شخصیتی
- ۸۳ ۳-۱) ضعف اعتقادی
- ۸۴ ۳-۲) عدم اعتقاد به حرمت ربا
- ۸۴ ۳-۳) پوشش شرعی دادن به رباخواری
- ۸۵ ۳-۳-۱) حقه‌های شرعی و غیرشرعی
- ۸۶ ۳-۳-۲) راههای فساد از دید فقه امامیه
- ۸۶ روش یکم: خرید و فروش اجناس دیگر
- ۸۶ روش دوم: انضمام شیئی از جنس دیگر به یک یا هر دو طرف معامله
- ۸۶ روش سوم: هبه دوسویه
- ۸۷ روش چهارم: هبه یک سویه
- ۸۷ روش پنجم: اقراض و ابرای دوسویه
- ۸۷ روش ششم: بیع دوسویه
- ۸۸ روش هفتم: بیع شرط
- ۸۸ روش هشتم: جعاله
- ۸۸ روش نهم: بیع پول
- ۸۹ ۳-۳-۳) کلاه شرعی در مسأله ربا
- ۸۹ الف) ربا با توسل به عقد صوری
- ۹۱ ب) فرار از حرمت ربا در عقد قرض
- ۹۲ ۴) دلایل خانوادگی
- ۹۳ گفتار دوم: راههای مقابله و راهبردهای پیشگیرانه از جرم ربا
- ۹۴ ۱- فرهنگ سازی در خصوص پیشگیری از جرم ربا
- ۹۵ ۱-۱) رواج فرهنگ قرض الحسنه
- ۹۶ ۲-۱) فرهنگ سازی و کمک و همدردی در سطح جامعه و ترویج مهر و محبت

- ۲) اصلاح و درمان مجرمین و مرتکبین رباخواری ۹۶
- ۳) تدوین قانون و ضمانت اجرای مناسب برای بزه رباخواری ۹۸
- ۴) تشکیل پرونده شخصیتی برای مجرمین و مرتکبین جرم ربا ۹۹
- ۵) وظیفه جامعه در پیشگیری از جرم ربا: ۹۹
- ۶) تعیین مجازاتهای سنگین برای مجرمین و مرتکبین رباخواری ۱۰۰
- ۷) باورهای دینی در پیشگیری از جرم ربا: ۱۰۱
- گفتار سوم: بررسی ارکان تشکیل دهنده جرم ربا** ۱۰۱
- اول) رکن قانونی ۱۰۲
- دوم) رکن مادی ۱۰۵
- ۱- رفتار فیزیکی ۱۰۷
- ۲- شرایط و اوضاع را حول آن برای تحقق جرم ربا ۱۰۹
- الف) یکی بودن جنس عوض و معوض ۱۰۹
- ب) سنجش عوض و معوض با یکدیگر ۱۱۰
- ۳- نتیجه حاصل از رفتار متهم ۱۱۰
- سوم: رکن روانی (معنوی) ۱۱۱
- گفتار چهارم: علل موجهه جرم ربا در حقوق کیفری ایران** ۱۱۱
- ۱) اجازه یا حکم قانون: ۱۱۲
- ۲) اضطرار ۱۱۴
- گفتار پنجم: بررسی اشکالات و ایرادهای وارده بر ماده ۵۹۵ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات مصوب ۱۳۷۵)** ۱۱۴
- گفتار ششم: ارائه راهکارها و پیشنهادات در خصوص رفع ایرادهای ماده ۵۹۵ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات)** ۱۱۷
- ۱) شخصیت مرتکبان جرم ربا ۱۱۷
- ۲) نوع قرارداد ربوی ۱۱۹
- ۳) ابهام در یکی بودن جنس عوضین ۱۲۰
- ۴) ابهام در نوع اضافه در ربای قرضی ۱۲۱
- گفتار هفتم: بررسی مرتکبان جرم ربا و نحوه مجازات آنها** ۱۲۲

- ۱- مرتکبان جرم ربا ۱۲۳
- ۲- ابهام در نحوه و نوع مجازات ۱۲۵
- ۳- حکم مال مورد ربا ۱۲۶
- ۴- اضطرار در ارتکاب جرم ربا ۱۲۸
- ۵- معاذیر معاف کننده در جرم ربا ۱۲۸
- نمونه‌های از آراء قطعیت یافته محاکم قضائی در خصوص ربا ۱۳۰
- (۲) عمل، تحصیل مال نامشروع و رباخواری نیست بلکه مضاربه می‌باشد ۱۳۱
- رای دادگاه ۱۳۸
- نتیجه ۱۴۱
- منابع و مأخذ ۱۴۴

مقدمه

ربا، اعم از اینکه ساده یا گرفته شود، علاوه بر حرمت شرعی، دارای آثار سوئی بر روابط اقتصادی و تجاری می‌باشد و باعث ایجاد اختلال در روابط مالی افراد یک جامعه سالم می‌گردد. بدین جهت ضرورت است جهت سالم سازی فضای اقتصادی جامعه، اخذ یا پرداخت هرگونه ربا، یا انجام معاملات ربوی ممنوع گردد و این امر میسر نمی‌گردد مگر با تدوین و اجرای صحیح قوانین و مقررات در این خصوص، که تمام جامعه آنرا سرلوحه معاملات خود قرار دهند.

در متون فقهی و حقوقی، در تعریف ربا گفته شد است: ربا معامله جنس به همجنس در مکیل یا موزون، به شرط اضافه گرفتن و یا قرض دادن به شرط اضافه شدن است. معاملات ربوی در هر شکل آن باطل و فاقد اعتبار می‌باشد. از طرف دیگر، مطابق قانون مجازات اسلامی، هر نوع توافق بین دو یا چند نفر، تحت هر قرار ادنی، از قبیل بیع، قرض، صلح و امثال آن، [که به موجب آن قرارداد] جنسی را با شرط اضافه با همان جنس مکیل یا موزون معامله نماید و یا زائد بر مبلغ پرداختی دریافت نماید، ربا محسوب و جرم شناخته می‌شود. مرتکبین اعم از ربا دهنده، ربا گیرنده و واسطه میان آنها، علاوه بر رد اضافه به صاحب مال، به شش ماه تا سه سال حبس و تا (۷۴) ضربه شلاق و نیز معادل مال مورد ربا به عنوان جزای نقدی محکوم می‌شوند.

امروز اگر شاهد فاصله طبقاتی و شاهد بی‌ثباتی در نظام اقتصادی هستیم، اگر ثروت در دست عده و گروه خاصی انباشته شده است، اگر افراد فقیر و آسیب پذیر، روز به روز اوضاع اقتصادی بدتری را تجربه می‌کنند، اگر شاهد وضع نامناسب کسب و کار و تولید هستیم، اگر امروز تولید جای خود را به واسطه‌گری و دلالی داده است و ...، بی‌شک یک عامل آن، رواج ربا و نزول در جامعه است.

امروز شاهد این هستیم که بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری با عناوین و ظاهر شرعی و اسلامی، بجای آنکه الگوی بانکداری اسلامی و بانی ترویج قرض الحسنه و احسان باشند، ربا و نزول را ترویج و استفاده می‌نمایند. اعطای وام با سودهای مشخص، سپرده‌گذاری‌های کوتاه مدت، بلندمدت با سود مشخص و قطعی، دیرکردها در پرداخت اقساط و معوقات بانکی، همگی نوعی همان نظام ربا و نزول است.

بیان خداوند در قرآن کریم، بامبر ائمه علیهم السلام در روایات و همچنین فقها و مراجع، در مورد ربا بسیار تندتر است نسبت به خیلی از گناهان دیگر، برای اینکه فساد آن گناهان از یک نفر یا چند نفر تجاوز نمی‌کند و آثار شرعی آن تنها بعضی از ابعاد زندگانی را در بر می‌گیرد و آن عبارت است از فساد ظاهر اسماع، اعمال ظاهری افراد، به خلاف ربا که آثار شوم آن بنیان دین را منهدم می‌سازد و آثارش را به کلی از بین می‌برد و نظام حیات را تباه می‌سازد.

حتی در مورد حرمت ربا به اجماع محصل و قاطع می‌توان گفت که حرمت آن مورد پذیرش و تأیید شیعه و سنی و مورد توافق کلیه فرق مسلمان و غیرمسلمان است. با توجه به اینکه در تمامی ادیان الهی ربا حرام شمرده شده است و در اسلام نیز به طریق اولی این مسئله حرام شناخته شده، که در رابطه با حرمت آن از نظر قرآن، سنت و اجماع علما، هیچ گونه تردیدی وجود ندارد، تا آنجا که حتی امام خمینی (ره) انکار حرمت آنرا تا مرز انکار ضروریات دین دانسته‌اند.

مسئله ربا و رباخواری به عنوان یک عمل ناپسند اجتماعی-اقتصادی، همواره به نوعی در تمام جوامع رایج بوده و از جمله جرایمی است که نه تنها به شهروندان و بنیان دینی جامعه آسیب وارد می‌کند، بلکه اقتصاد جامعه را نیز به تباهی می‌کشاند، و در واقع

رباخواران انگلان جامعه انسانی هستند، و ربا بلائی است که به موجب آن عده‌ای از شهروندان، که به رباخواران معروفند، به صورت غیرصحیح و غیرشرعی، از نظر مالی رشد پیدا می‌کنند، هرچند سود و برکات این عمل به تمام شهروندان نمی‌رسد، بلکه این رشد غیرصحیح و غیرعادلانه تنها متوجه عده‌ای بسیار قلیل از ثروتمندان (رباخواران) است که با دادن وام و گرفتن ربح معین و تضمین شده، مسیری را طی می‌کنند که هدف آن، هرگز تأمین مصلحت و نیازهای واقعی مردم و رضای خداوند نبوده و نیست، بلکه هدفش تنها این است که عواملی را بوجود آورد تا فرد رباخوار بالاترین رقم سود را دارا شود، اگرچه بسیاری را به تباهی و فساد کشاند، و زندگی آنها را از بین برده و اضطراب و ناامنی و ترس را در زندگی شهرتشان فراهم سازد.

دین مبین اسلام، ربا را هتای بزرگترین گناهان دانسته و آنرا به شدت نکوهیده است. در آموزه‌های دینی، از ربا سنان، دولت‌مردان خواسته شده است تا در برابر این پدیده شوم بایستند و رواج‌دهندگان آن را نابود سازند، زیرا در جامعه اسلامی، اعتقاد به کارایی نظام ربوی موجب رواج شرک و گرایش به بی‌دینی است.

هدف این تحقیق تحلیل حقوقی، جرم‌شناختی و در حقوق کیفری ایران و بررسی ایرادات و تحلیل ابعاد این جرم در حقوق ایران در راستای سعی شده است، با عنایت به اینکه جرم مزبور، رو به افزونی و گسترش در سطح جامعه می‌باشد، راههای پیشگیری و مقابله با آنرا ارائه نمائیم.